

Fizuli Əziz oğlu MƏMMƏDOV, i.e.d. prof
Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Şəhla Rauf qızı ABBASOVA
Gəncə Dövlət Universiteti, İqtisadiyyat kafedrasında müəllim
E-mail: sehla.abbasova.2018@mail.ru

Yasəmən Kamal qızı QULİYEVA
Gəncə Dövlət Universiteti, İqtisadiyyat kafedrasında müəllim
E-mail: elvin_168@mail.ru

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA YÜNGÜL SƏNAYE SEKTORUNUN İNKİŞAFINA TƏSİR EDƏN AMİLLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Xülasə

Hazırda bir çox inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatında yüngül sənaye sektoru potensial imkanları və rəqabətqabiliyyətinə görə xüsusi çəkisinin artırılması vacib olan əsas istehsal sahələrindən hesab olunur. Lakin qloballaşma prosesi dərinləşməsi ilə maliyyə imkanları yetərsiz olan kifayət qədər ucuz işçi qüvvəsinə sahib olan inkişaf etməkdə olan ölkələrində bu sektora olan marağını əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır. Beynəlxalq ticarətdə artan rəqabət səbəbiylə, sahib olduqları bazar paylarını qorumaq istəyən inkişaf etmiş ölkələr, istehsalın miqyasını genişləndirmədən istehsal texnologiyalarının modernləşdirilməsinə istiqamətlənmiş investisiyaların həcmi artırır. Bu istiqamətdə digər bir əhəmiyyətli məqamda inkişaf etmiş ölkələr malik olduqları maliyyə imkanları ilə bir tərəfdən istehsal məhsuldarlığında artımı təmin edir, digər tərəfdən isə mütərəqqi texnologiyanın tətbiqi ilə yüngül sənaye məhsullarının dözümlülük, elastiklik, yanğına davamlılıq kimi xüsusiyyətlərini inkişaf etdirərək əlavə dəyəri yüksək məhsulların istehsalına yönəldirlər. Ayrıca texniki-tekstil, bio-tekstil, ekoloji-tekstil kimi istehsal çox daha yüksək məhsullarla məhsul çeşidini zənginləşdirərək, rəqabətə davamlılığı təmin etdirmişlər. Baxmayaraq ki, bu cür istehsal prosesi istehsal xərclərinin artmasına səbəb olur. İstehsal xərcləri yüksək olmaqla birlikdə, mütərəqqi texnologiya və yüksək əmək məhsuldarlığı ilə optimal ölçülərdə istehsal qabiliyyəti nəticəsində əlavə dəyərli yüksək məhsulların istehsalını təmin edən inkişaf etmiş ölkələr dünya toxuculuq ticarətində öz qabaqcıl mövqelərini qoruyurlar. İnkişaf etməkdə olan ölkələr isə son on ildə yeni investisiya axını içərisində olmuşlar.

Dünya iqtisadiyyatının reqresiya mərhələsinə qədəm qoyduğu hazırkı dövrdə yüngül sənaye sektoru ölkələr üçün strateji əhəmiyyətini əvvəlki kimi qoruyub saxlamaqdadır. Baxmayaraq ki, son iki ildə dünyada baş qaldıran COVID-19 pandemiyası və ondan sonra müşahidə olunan mənfi təzahürlər dünyanın əksər ölkələrində olduğu kimi Azərbaycanda da iqtisadi sahələr üzrə müəyyən neqativ meyillərin ortaya çıxmasına zəmin yaratmışdır. Bütün bu mənfi tendensiyaların fonunda yüngül sənaye sektoru iqtisadiyyatın bir çox mühüm sahəsi ilə müqayisədə bazar tələbini böyük ölçüdə qoruyub saxlamaqla cəmiyyət ehtiyaclarının qarşılanmasında daha da aktiv rol almaqla davam edir. Respublikamızda iqtisadi diversifikasiyanın reallaşdırılmasının aktual olduğu hazırkı iqtisadi şəraitdə yüngül sənaye sahəsinin inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması həyata keçirilən iqtisadi siyasətin prioritetini təşkil etməklə ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına daha çox töhfə verə bilər.

Açar sözlər: *yüngül sənaye, rəqabət, dünya iqtisadiyyatı, diversifikasiya, pandemiya, qloballaşma.*

UOT: 338

JEL: J21

Giriş

Qloballaşma prosesi ölkələr arasında iqtisadi, siyasi və sosial əlaqələrin genişləndirilməsinə müxtəlif mədəniyyətlərə, inanclara əsaslanan qütbləşmələrin ortadan qalxmasına və ölkələr arasında münasibətlərin intensivləşdirilməsinə zəmin yaradır. Qloballaşma prosesi eyni zaman-

da rəqabət mühitinin kəskinləşməsinə iqtisadi münasibətlərin dərinləşməsinə təkan verir. Qlobal miqyasda baş verən rəqabət, şirkətlər arasında formalaşan rəqabətdən daha geniş bir anlayışdır. Qlobal rəqabət şəraitində təhsil sistemi, texnoloji infrastruktur, sahibkar-işçi, dövlət-özəl sektor münasibətlərini bir-birinə bağlayır.

Doğrudur, rəqabət məfhumu iqtisadi baxımdan mühüm bir kateqoriya olsa da onun kəskinləşməsi biznes subyektlərinin bazar imkanlarının yetərli potensial olmadıqda zəifləməsinə gətirib çıxarır. İqtisadiyyatın bütün sahələri üçün analoji vəziyyət xarakterik olmaqla yanaşı yüngül sənaye sahəsi üçün bu vəziyyət daha geniş və təsiredici effektdə malikdir. Bu sahədə rəqabətə qoşulmaq üçün ən optimal tənzimləmə alətləri isə dəb (moda), marka və texnologiyadır [1].

İqtisadçıların qənaətinə görə moda, marka və təhsil bu sahədə növbəti onillikdə dünya iqtisadiyyatının hərəkət trayektoriyasını müəyyən edəcəkdir. Qeyd olunan elementlərlə sıx bağlılığı olan yüngül sənaye sektoru bu proseslər nəticəsində yaxın gələcəkdə dünya iqtisadiyyatında daha aktiv mövqə qazanacaqdır. Hazırda Azərbaycan iqtisadiyyatında tək yüngül sənaye sektorunda deyil, bütün sahələrdə markalaşma problemi beynəlxalq rəqabət gücünə təsir edən əsas faktorlardan hesab olunur. Hesab edirik ki, vurğulanan meyarlarla yanaşı müasir dövrdə respublikamızda yüngül sənaye sektorunun rəqabət imkanlarının artırılması ilə bağlı aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirilməsi əhəmiyyətli ola bilər:

- istehsal infrastrukturunun beynəlxalq səviyyəyə yüksəldilməsi prosesinin ləng getməsi;
- dizaynla bağlı ənənəvi bilgilərin artıq yetərsiz olması;
- beynəlxalq bazarlara çıxışla bağlı marketing elementlərində kifayət qədər geniş istifadə olunmaması;
- markalaşma, standartlaşma və sertifikatlaşma ilə bağlı çatışmazlıqlar;
- yüngül sənaye sahəsində müştərəklə fəaliyyətlə (bu sahədə kifayət qədər təcrübəli xarici tərəfdaşlar başda olmaqla) bağlı təşəbbüslərin zəif olması və s. [2].

Hazırda rəqəmsal texnologiyaların inkişafı və geniş tətbiqi ilə dünya yeni mərhələyə qədəm qoyur. Belə bir innovativ istehsal mühitinin formalaşması ilk növbədə insan cəmiyyətinin inkişafı üçün yeni perspektivlər yaradır. Təsədüfi deyil ki, artıq ölkələrin iqtisadi inkişaf səviyyəsi ənənəvi metodikalar əsasında müəyyənləşdirilmiş makroiqtisadi göstəricilərlə yanaşı, istehsal sahələrinin avtomatlaşması, insan əməyinin robotlarla əvəz olunması, süni intellektin geniş istifadəsi ilə xarakterizə olunan rəqəmsal

texnologiyalardan istifadə səviyyəsi ilə ölçülür. Mövcud iqtisadi şəraitdə qloballaşan dünyada dövlətlərin qarşısında duran ən aktual problemlərdən biri iqtisadiyyatın rəqəmsallaşması və innovativ texnologiyaların istehsal sahələrinin yüksək sürətlə inteqrasiyasının təmin olunması məsələsidir. Bu tendensiya yüngül sənaye sektoru üçün də xarakterikdir [3].

Mövcud vəziyyət: Yüngül sənaye sektoru sənayenin bir çox alt sahəsini özündə birləşdirir, bunlardan başlıcası toxuculuq, geyim və ayaqqabı sahələridir. Bu sahələr hazırda inkişaf etməkdə olan yeni sənayeləşmə ölkələrində intensiv olaraq inkişaf edir. Yüngül sənaye emal sənayesinin aparıcı sahələrindən biri olmaqla əsas etibarilə toxuculuq, tikiş, ayaqqabı, xəzdəri, gön-dəri, qalantereya və s. bu kimi digər sahə və altsahələri özündə cəmləşdirir. Yüngül sənaye maddi istehsalın digər sahələri ilə sıx qarşılıqlı fəaliyyət əlaqəsində fəaliyyət göstərməklə, əsasən kənd təsərrüfatı məhsullarını emal etməklə son məhsul hazırlayır. Azərbaycan Respublikasında yüngül sənaye sektoru tarixən böyük potensiala malik ölkə iqtisadiyyatının əsas sahələrindən olmuşdur. Bunun əsas səbəblərindən biri sahənin inkişafı üçün vacib amillərdən olan xammal istehsalının respublikamızda kifayətedici səviyyədə olmasıdır. Respublikamızda yüngül sənaye sektorunun əsas xammalı hesab olunan pambıq, yun, ipək-barama, gön-dəri, xəz-dəri, quş tükü və s. istehsalı hələ qədim dövrlərdən inkişaf etdirilmişdir. Keçmiş ittifaq dövründə də respublikamızda yüngül sənaye xammalı istehsalı intensiv olaraq həyata keçirilmişdir. Müstəqillik dövründən sonra ilkin mərhələdə digər sahələrdə olduğu kimi bu istiqamətdə də çatışmazlıqlar və nöqsanlar ortaya çıxmışdır. Lakin son illər respublikamızda həyata keçirilən iqtisadi siyasətin tərkib elementi kimi bu istiqamətdə mövcud olan çatışmazlıqlar mərhələli şəkildə aradan qaldırılmış yüngül sənaye xammalı olan pambıq, yun, barama istehsalının artımına nail olunmuşdur. Bu sahədə 2010-2021-ci illəri əhatə edən məlumatlar cədvəl 1-də öz əksini tapmışdır [4].

Araşdırmalardan məlum olur ki, 2010-2020-ci ili əhatə edən dövrdə respublikamızda yüngül sənaye sektorunun əsas xammalı olan pambıq istehsalında 8,8 dəfə artım qeydə alınmışdır. Müvafiq dövrdə yun istehsalında nəzərə çarpacaq səviyyədə artım olmasa da barama istehsalının

unikal göstərici qeydə alınmışdır. Belə ki, 2010-cu ildə respublikamızda 6 min ton barama

istehsal olunmuşdursa, 2020-ci ildə bu göstərici 74,4 dəfə artaraq 446,6 tona yüksəlmişdir.

Cədvəl 1

Azərbaycanda yüngül sənaye təbii xammal istehsalı səviyyəsi, 2010-2020-ci illər üzrə

	2010	2015	2018	2019	2020	2021	2010-cu illə müqayisədə 2020-də+-%-lə
Pambıq istehsalı min ton	38,2	56,9	233,5	295,2	336,7	-	8,8 dəfə
Pambıq əkin sahəsi/ha	30175	18684	132512	100112	100295	-	3,3 dəfə
Pambıq məhsuldarlıq ton/ha	38,2	35,2	233,6	295,3	336,8	-	8,8 dəfə
Yun (fiziki çəkiddə),1000t	16,0	16,5	15,8	16,1	16,1	-	1,0
Qoyunlar 1000 ədəd	7723,9	7987,3	7821,0	7681,7	7575,4	7483,8	98,0
Keçilər 1000 ədəd	607,3	658,1	633,3	622,4	613,8	605,9	1,0
Barama 1000 t	6,0	0,236	513,9	643,7	446,6	-	74,4 dəfə

Mənbə: www.stat.gov.az cədvəl Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Hazırda respublikamızda yüngül sənaye sektorunun inkişafına təsir edən amillər sırasında insan resursları, investisiya, xammal resursları və istehsal infrastrukturunun mövcud səviyyəsini göstərmək olar. Bundan başqa istehlakçıların zövq və davranışları istehlak bazarında tələbin mövcud səviyyəsində bu aspektdə həlledici rol oynayır. Qeyd edək ki, tələbin səviyyəsi rəqabət potensialına da təsir edir. Qeyd olunanlarla yanaşı bu gün yüngül sənaye məhsulları bazarına təsir edən mühüm amillərdən biri də Çin dövlətinin bu sahədə dominantlığıdır. Təsadüfi deyil ki, bu gün respublikamızda istehsal olunan yüngül sənaye məhsulları keyfiyyət meyarına görə heç də beynəlxalq bazarlara təklif olunan məhsullarla müqayisədə geri qalmır. Lakin ölkəmizdə bu sahə üzrə tələb olunan xammalın nisbətən baha əldə olunması, ixtisaslaşmış kadrların yetərsiz sayda olması və infrastruktur texnologiya sahəsində geriliklər məhsulun qiymətinin yüksəlməsinə təsir göstərir. Bu isə Çin başda olmaqla, Türkiyə, İndoneziya və bu sahədə inkişaf etmiş digər ölkələrlə müqayisədə yerli istehsalın bazarda rəqabət imkanlarına yüksəlməsinə mənfi təsir göstərir. Azərbaycanda yüngül sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinə təsir edən digər amillərdən biri də onların maliyyə imkanlarının yetərsizliyidir. Xüsusilə kiçik və orta təsərrüfat kateqoriyasında olan yüngül sənaye müəssisələri böhran və digər müxtəlif səbəblərin təsiri ilə tələbin azaldığı dövrlərdə maliyyə yetərsizliyi səbəbi ilə fəaliyyətlərini qismən azaldır və yaxud tamamilə

dayandırır. Bu isə daxili istehlak bazarında yerli alıcıların başqa ölkələrdən idxal olunan məhsullara üstünlük verməsinə səbəb olur [5].

Nəticə və təkliflər:

Qənaətimizə görə, Azərbaycan iqtisadiyyatında yüngül sənaye sektorunun dayanıqlı inkişafının təmin olunması məqsədilə onun qarşısında dayanan başlıca vəzifələrə bunları aid etmək olar:

- respublikada mövcud olan yüngül sənaye müəssisələrinin davamlı fəaliyyətini təmin etmək məqsədilə onların istehsal infrastrukturunun yenilənməsinə müəyyən dövlət dəstəyinin verilməsi;
- sahənin investisiya təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi;
- kənd təsərrüfatının yüngül sənaye sektoru ilə paralel inkişafını təmin edə biləcək mexanizmləri formalaşdırmaq;
- yüngül sənaye sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələrdə innovasiya və yeni texnologiyaların istifadə imkanlarını genişləndirmək;
- yüngül sənaye məhsulları ilə daxili bazarı tam şəkildə təmin etməyə səy göstərmək;
- yüngül sənaye məhsullarının ixrac potensialını yüksəltmək məqsədilə marketing elementindən aktiv istifadə etmək;
- investorların 4 sənaye inqilabının təzahür elementi kimi rəqəmsal yüngül sənaye müəssisələrinin qurulmasında aktiv rol almalarına təşviq etmək və s.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Məmmədov S.M. “Yüngül sənayenin infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi məsələləri”. Dövlət büdcəli elmi-tədqiqat işi. Bakı, 2009-2012.

2. Məmmədov S. “Yüngül sənayenin infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi məsələləri”. DBETİ. Bakı, 2009

3. Abbasov İ. Əliyev T. “Qeyri-neft sənayesinin iqtisadiyyatı”. Bakı, 2017

4. Nuriyev Ə. “(2007) Regional İdarəetmənin əsasları”. Bakı, Elm, 427 s.

5. www.stat.gov.az

Физули Азиз оглы МАМЕДОВ, Профессор
Азербайджанский Технологический Университет

Шахла Рауф кызы АББАСОВОЙ
Гянджинский государственный университет,
E-mail: sehla.abbasova.2018@mail.ru

Ясеман Камал кызы ГУЛИЕВА
Гянджинский государственный университет
E-mail: elvin_168@mail.ru

ОЦЕНКА ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА РАЗВИТИИ СЕКТОРА ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Резюме

В настоящее время в экономике многих развитых стран отрасль легкой промышленности считается одной из основных производственных сфер, удельный вес которой следует увеличить в связи с ее потенциальными возможностями и конкурентоспособностью. Однако с углублением процесса глобализации значительно возрос интерес к этому сектору в развивающихся странах, имеющих относительно дешевую рабочую силу при недостаточных финансовых возможностях. В настоящий период, когда мировая экономика вступила в стадию регресса, легкая промышленность по-прежнему сохраняет свое стратегическое значение для стран. Однако возникшая в мире за последние два года пандемия COVID-19 и наблюдаемые после нее негативные проявления создали основу для возникновения определенных негативных тенденций в экономической сфере как в Азербайджане, так и в большинстве стран мира. На фоне всех этих негативных тенденций легкая промышленность продолжает играть еще более активную роль в удовлетворении потребностей общества, поддерживая рыночный спрос в большей степени по сравнению со многими важными областями экономики. В современных экономических условиях, когда в нашей республике актуальна реализация диверсификации экономики, создание благоприятных условий для развития легкой промышленности может в большей степени способствовать повышению конкурентоспособности экономики страны за счет формирования приоритета реализуемой экономической политики.

Ключевые слова: *легкая промышленность, конкуренция, мировая экономика, диверсификация, пандемия, глобализация.*

Fizuli Aziz oğlu MAMMADOV Professor
Azerbaijan Technological University

Shahla Rauf ABBASOVA
Ganja State University, Faculty of Economics Lecturer
E-mail: sehla.abbasova.2018@mail.ru

Yaseman Kamal GULİYEVA
Ganja State University, Faculty of Economics Lecturer
E-mail: elvin_168@mail.ru

ASSESSMENT OF FACTORS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF THE LIGHT INDUSTRY SECTOR IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Summary

Currently, in the economy of many developed countries, the light industry sector is considered one of the main production areas, whose specific weight should be increased due to its potential opportunities and competitiveness. However, with the deepening of the globalization process, the interest in this sector has significantly increased in developing countries, which have relatively cheap labor force with insufficient financial opportunities. In the present period, when the world economy has entered the stage of regression, the light industry sector maintains its strategic importance for countries as before. However, the COVID-19 pandemic that has occurred in the world in the last two years and the negative manifestations observed after it have created the basis for the emergence of certain negative trends in economic fields in Azerbaijan as well as in most countries of the world. Against the background of all these negative trends, the light industrial sector continues to take an even more active role in meeting the needs of society, maintaining the market demand to a large extent compared to many important areas of the economy. In the current economic conditions, where the realization of economic diversification is urgent in our republic, the creation of favorable conditions for the development of light industry can contribute more to increasing the competitiveness of the country's economy by forming the priority of the implemented economic policy.

Keywords: *light industry, competition, world economy, diversification, pandemic, globalization.*